

Н. САРҒОЖАЕВ

**АУЫЛ МҰҒАЛІМІ—
ПАРЛАМЕНТ МҮШЕСІ**

(Деректі-публицистикалық әңгіме)

Алматы «Рауан» 1992

ББК 74.200
С 22

Сарғожаев Н.
С 22 Ауыл мұғалімі — парламент мүшесі:
(Деректі-публицист. әңгіме). — Алматы:
Рауан, 1992. — 80 бет.
ISBN 5-625-01477-9

Бұл кітапшада автор ҚСРО халық депутаты, парламент мүшесі болып, халық аманаттарын абыроймен орындап, өз сайлаушылары алдында құрметке бөленіп жүрген мектеп мұғалімі Рушангүл Ахметова туралы сыр шертеді.

Кітапша мектеп мұғалімдері мен көпшілік оқырмандарға арналған.

С $\frac{4306000000-073}{404(05)-92}$ 291—91

ББК 74.200

ISBN 5-625-01477-9

© Сарғожаев Н., 1992

АУЫЛ МҰҒАЛІМІ

Мұғалім журнал бетін әлі ашқан жоқ. Әдеттегісінше класты көзбен шолып, оқушылардың түгел екенін ойша айқындады.

— Отырындар,— деді де, оқушылардың үйден тексеріп әкелген есеп дәптерлерін алдыңғы партада отырған оқушыға үлестіріп шығуды ұсынды. Бойы партидан сәл ғана биік момақан пішінді сары бала үш қатар етіп қойылған парталарды аралап жүріп, дәптерді тез үлестіріп шықты. Әркім өз дәптеріндегі тексерілген үй жұмысының дұрыс-бұрыстығын білу үшін жапа-тармағай парактап ашып жатыр. Сірә, «бестік» алғандар болар, кейбіреуінің күлімдеген жүзінен қуаныш пен мақтаныш нышаны біліне бастады.

Кешікпей-ақ класта тыныштық орнады. Тәртіп сақтау, партада дұрыс отыру бұл кластың оқушылардың дәстүрге айналған үйреншікті әдеті екені көрініп тұр — денелерін тік те сергек ұстап, қолдарын алдына айқастырып қойып, бар ынта-зейіндерін мұғалімге аударып тына қалған.

— Өткен сабақта үйге қандай тапсырма беріліп еді, кім айтады?

Класс түгелге жуық қол көтерді. Ес тоқтама қоймаған бастауыш класс оқушылары болса да, «мен айтам» деп сабырсыздық танытқан

ешкім болмады. Мұғалімнің иек қағып мезгеуімен ортаңғы қатарда отырған қыз бала орнынан тұрып, үй тапсырмасын және оны қалай орындау шарттарын айтып берді.

— Тапсырманы кім тақтада орындайды— деді ұстаз оқушыларына сынай қарап тұрып.

Бұл жолы да тақтаға шығуға оқушылардың көбі ықылас танытып, қолдарын көтерді. Мұғалім қуаныштан толқып тұрған тәрізді. Әлі де журналға қарай қойған жоқ. Қос жанары өзіне жәудірей қараған көңілдері кіршіксіз балғын шәкірттеріне іштей сүйсінді, олардың талпыныстарына риза болды.

— Исраилова Арзыгүл,— деді сезім толқынын тез кері серпіген ұстаз.

Орнынан сылайы тұрған Арзыгүл бірден тақтаға шықты. Борды қолына алып, есептің шығу жолын жаза бастады. Парта-арасымен баяу жүріп бара жатқан мұғалім артына бұрылмастан:

— Арзыгүл, есепті дауыстап айтып шығар.

Өзің де, өзгелер де жете түсінсін,— деді.

Арзыгүл нәзік дауысын көтеріп, есепті басынан бастап айта отырып жазуға көшті. Бұл тәсіл өте тиімді еді. Есепті айтып шығару үшін оқушы оны ең алдымен өзі жақсы білуге тиісті және өзгелерге түсінікті етіп жеткізу жауапкершілігі пайда болады екен.

— Сендер, дәптерлерінді жауып, Арзыгүлдің айтқаны мен шығарғаны дұрыс па, соны қадағалап отырындар. Қате жіберсе, қол көтеріп, айтып түзетесіңдер,— деп, өзге оқушыларға да қатаң ескертіп қойды.

Тақтаға үнсіз қадалған оқушылар Арзыгүл есебінің сонын күтуде.

— Әбдусалам, түзу отыр. Оқушының пар-

тада қалай отыруы керектігін ұмытпағанын жақсы,— деді шеттегі бұйра бас, домалақ қара балаға жөлай ескерту жасап.

Үй тапсырмасын тексеріп болған соң мұғалім жаңа сабақты түсіндіруге кірісті. Аз сөйлеп, көп білдіруге талпыныс байқалады. Жаңа сабақты оқушылардың жас ерекшелігіне лайықты жеңіл тілмен көкейге біртіндеп құйып жатыр. Шәкірттерінің білім деңгейі, таным-талғамы, қабілеті үнемі ескеріліп отырғаны соншалық, бүгінгі өткен жаңа сабақ күндегіден де оңай болып, жете меңгерілгені аңғарылып тұр.

Түсіндіріп болысымен тағы бір тосын ерекшелік танытты: жаңа сабақты оқушыларды өзіне ілестіре отырып дауыстай қайталап шықты. Бұл, біріншіден, оқушыларды сергітті, екіншіден, олар көңілге түйгендерін сөзбен айтып жеткізді.

Үйге тапсырма берді. Кешегі үйден шығарып келген есептері жазылған дәптерлерін тексеруге жинап алды. Журналды сабақ аяқталар кезде ғана ашып, бүгінгі сабақ барысы бойынша оқушыларға тиісті бағаларын қойды.

— Балалар, бүгін — сенбі. Сабақтан кейін бұл сенбідегі класс сағатымыз не жөнінде өтпекші еді?— деді Рушангүл негізгі мәселенің жауабын оқушылардың өзіне айтқызуды мақсат етіп.

— Шоқан Уәлиханов туралы әңгіме өткізіміз дегенсіз,— деді оқушылар жамырай дауыстап.

— Дұрыс. Өздерің де білесіңдер, біздің мектеп Шоқан Уәлихановтың есімімен аталады. Сондықтан сендер де Шоқанның өмірі, істеген

қызметі, еліне тигізген пайдасы туралы мәліметтерді көптеп білуге тиіссіндер. Осыған орай бүгінгі класс сағатын Шоқан Уәлихановқа арнап өткіземіз,— деп ойын тиянақтап тоқтағанда, қоныраудың үні естілді.

— Үзіліске шығып келіндер.

Ұстаз бен шәкірттер тобы мектепке кіре берістегі Шоқан портретінің алдымен сыртқа беттеп барады. Үзіліс кезінде де жұптары жазылар емес. Бірі бар ынта-жігерімен білім дәнін егіп жүрген ұстаз да, қалғандары — сол дәннен түлеп өсіп келе жатқан жаңа жас ұрпақ. Мектеп — Алматы облысы, Еңбекші-қазақ ауданына қарасты Қайназар селосындағы қазақ, орыс, ұйғыр тілдерінде білім беретін орта мектеп. Ұстаз — бастауыш кластың мұғалімі — Рушангүл Сунурқызы Ахметова.

Рушангүл Сунурқызы класс сағатын өткізуге келе жатып, есік алдында жиналып тұрған X кластың бір топ оқушысын көрді.

— Апай, сіз Шоқан Уәлиханов туралы класс сағатын өткізетініңізді естіп едік. Біз де қатысайық, рұқсат етіңізші.

— Бос болсаңдар, кірулеріңе рұқсат. Бірақ біздің кішкентай балалармен өткізетін әңгіме-міз сендерге ұнай қояр ма екен? Жалығып кетпесеңдер,— деп мұғалім жайдары күліп қойды.

— Жалықпаймыз, апай! Сіздің өткізген әңгімелеріңізді бұрыннан естіп келе жатырмыз ғой. Қайта біз үшін өте қызықты,— деп жамырай жауап беріп жатты.

— Онда кіріндер. — Өзі бастап класқа кірді. — Балалар, бізге X кластың оқушылары қонаққа келіпті,— деп, орындарынан үдере көтеріліп тұрған оқушыларын елең еткізіп сергітіп алды да, «қонақтарын» жайғас-

тырды. Алдын ала дайындап қойған көрнекі құралдарын тиісті орындарына тез-тез іліп:

— Біздің мектеп Шоқан Уәлихановтың есімімен аталатынын әрқашан мақтан етеміз. Жай мақтан етіп қоюымыз жеткіліксіз, Шоқан жөнінде барынша көп, барынша жақсы білуге, оның өнегелі өмірінен үлгі алуға тиіспіз. Шоқан да өздерің сияқты бала болып, партаға отырып, өз ұстаздарынан білім алды. Ол өткен ғасырда өз ана тілінде емес, арабша, орысша оқыған. Шоқан — қазақ халқынан шыққан тұңғыш ғалым. Мына X класс оқушылары жақсы біледі, ол үлкен тарихшы, этнограф, ориенталист, географ, фольклорист, ағартушы әрі демократ, — дей келіп, екі класқа ортақ боларлық тәсіл таба отырып, Шоқан атына берілген осы бір сөздердің мәнін түсіндіріп өтті.

— Шоқан хан тұқымынан шыққандықтан, оқуына, білім алуына мүмкіндігі болды. Ол шығыс тілдерінен араб тілін, сол кезде Орта Азия мен Қазақстан үшін ресми тіл болған шағатай тілін жасынан жақсы үйреніп өскен. Кейінірек Орта Азияның түркі тілдерін түгел меңгерген. Орыс тілін мейлінше жетік игерген. Оған мысал, 1847 жылы он екі жасар Шоқанды әкесі Уәлихан Омбы қаласындағы кадет корпусына оқуға түсіреді. Бұл кадет корпусы ол кезде Сібірдегі ең таңдаулы оқу орны болатын. Онда негізінен ауқатты адамдардың балалары ғана оқитын. Шоқанның арғы атасы атақты Абылайхан екенін де біліп жүргендерің жөн. Шоқанның туған жері — Қостанай облысындағы Құсмұрын бекінісі. Оның шын аты — Мұхамметханафия, ата-анасы еркелетіп Шоқан деп атап кеткен. Шоқан кадет корпу-

сында өте жақсы оқып, екі жылдан кейін-ақ өзінен екі-үш жас үлкендердің класындағылардан артық білген. Өзімен бірге оқыған досы-кейін атақты Шығыс зерттеуші ғалым атаған Г. Н. Потаниннің естелігі бойынша, он төрт-он бес жасар Шоқанға мұғалімдер сол кезде-ақ болашақ ғалым деп, оған зор үміт артқан. Ол тарих, география жөніндегі кітаптарды бас алмай оқиды екен. Кітапханадан өте сирек кездесетін кітаптарды алып оқуға кадет корпусының басшылары оған арнайы рұқсат берген. Орал, Еділ, Каспий алқабын, Оңтүстік Сібір және Байкал мен Алтайды зерттеген П. С. Талластың (1741—1811) «Саяхат» деген кітабын, Еділ, Каспий, Оралдың тарихы мен этнографиясын жазған П. И. Рычковтың күнделік кітаптарын жатқа айтып отырады екен.

Шоқан 1853 жылы кадет корпусын бітіріп, атты әскер полкында офицер болады. Омбыдан Семейге, Іле Алатауына алғашқы саяхаттарын жасайды. Бұл жақтан қайтарында Жөңғар қақпасынан Тарбағатайға дейін барып, тарихи және этнографиялық құнды материалдар жинайды. Осы еңбегін жоғары бағалаған Батыс-Сібір генерал-губернаторы Гасфорт оған поручик атағын береді. Кейін М. М. Хоментовский басқарған әскери-ғылыми экспедициямен Қырғыз елін зерттеуге, Ыстықкөл аймағының картасын түсіруге араласады. Бұл зерттеу сапары әлемге әйгілі саяхатшы Семенов Тянь-Шанскиймен бірге өтеді. Экспедицияның барысында түрлі коллекциялар жинап, Ыстықкөл жағасындағы қираған көне қалалардың қалдықтарын тексерген, тас мүсіндердегі жазуларды қаразға түсірген. Сол

сапарында қырғыз халқының манасшыларынан атакты «Манас» жырын көшіріп алады. Бұдан соң патшалық Россия Қытаймен арадағы сауданы жақсарту және екі мемлекеттің арасындағы шекара дауын шешу үшін Шоқанды Құлжа сапарына жібереді. Одан кейін жарты жыл Қашқарияда болады. Қашқариядағы Алты шаһар елін мұқият зерттейді. Ол кезде Алты шаһар деп солтүстіктен Тянь-Шань, оңтүстіктен Кунь-Лунь таулары қоршап тұрған Қашқар, Аксу, Үштұрпан, Жанашар, Жәркент, Хотан қалаларын атайтын. Қашқардың саяси құрылысын зерттеп, ондағы ұйғыр халқының тарихы мен этнографиясынан көптеген материалдар жинаған. Ғылымға керекті бай материалдар мен сирек кездесетін деректер әкелген. Шоқанның бұл материалдары Шығыстың тарихы мен географиясы жөніндегі Европа ғылымын мықтап байытқан шын мәнісіндегі географиялық жаңалық деп танылады. Осы сапардағы Шоқан әкелген материалдардың құндылығы сондай, олар кешікпей-ақ Германияда неміс тілінде, кейін Лондонда ағылшын тілінде жарияланды. Осыдан кейін поручик Шоқан Уәлихановқа штабс-ротмистер әскери атағы мен IV дәрежелі Ізгі Владимир орденін береді. Петербург ғалымдары мен сол кездегі патша Александр II Шоқанды енді Азия департаментінде жұмысқа қалдыру жөніндегі бұйрыққа қол қояды (1860). Сөйтіп, Шоқан орыс география қоғамында жұмыс істей жүріп, Петербург университетінен лекция тындайды. Бас штабтың әскери-ғылыми комитетінің тапсыруы бойынша Орта Азия мен Шығыс Түркістанның карталарын сызады.

Ағылшын, неміс, әсіресе француз тілін жақсы білген Шоқан енді шетел тілдеріндегі карталарды да зерттейді. География қоғамында Риттердің еңбектерін баспаға әзірлеуге қатысады. Қазақстан мен Орта Азияның географиясы, этнографиясы жайындағы материалдарды құрастырады. Қоғам мүшелеріне Шығыс Түркістан, Тянь-Шань, Қырғызстан тақырыптары бойынша лекция оқиды.

Саяхатта жүргенде Шоқан науқасқа шалдығып, дәрігердің ақылымен Петербургтен елішіне қайтып келеді. 1864 жылы көктемде Шоқанды Оңтүстік Қазақстанды Россияға қосу жөніндегі М. Г. Черняевтің әскери экспедициясына шақырады. Онда көп болмаған Шоқан Верныйға оралады. Осы маңайдағы Албан руының аға сұлтаны Тезек төренің ауылында аялдап, оның қарындасы Айсарыға үйленеді. Осы арадан Батыс Қытайдағы дүңгендер көтерілісімен байланыс жасап тұрады. Алайда ауру әбден меңдеген Шоқан 1865 жылы Алтынемел жотасының етегіндегі Көшен-тоған деген жерде, яғни Тезек төре ауылында қайтыс болады. Сонау Көкшетаудан Алтын емелге келген туыстары оның мүрдесіне күйген кірпіштен күмбез орнатады. Ал Шоқанды сыйлаған достары оның зиратына мәрмәр тастан ескерткіш белгі қояды. Ол тасты Екатеринбургте (қазіргі Свердловск) жасатып, Омбы, Семей арқылы Алтынемелге әкелген. Мәрмәр таста орысша, қазақша: «Бұл араға 1865 жылы қайтыс болған штабс-ротмистер Шоқан Шыңғысұлы Уәлиханов жерленген. Түркістан генерал-губернаторы І Кауфманның тілегі бойынша Уәлихановтың ғылымға сіңірген еңбегі үшін осы ескерткішті 1881 ж.

генерал-лейтенант Колпаковский қойған» деген жазуы бар ескерткіш суретін көрсетіп, мұғалім әңгімесін осы арадан аяқтайтындай сыңай танытты.

Сәл үнсіздіктен соң:

— Шоқан өлгенімен, оның еңбегі өшкен жоқ. Сол еңбегін артындағы халқы құрметтеуде. Көптеген жер аты, елді мекен Шоқан есімімен аталады. Қане, бұл туралы білетіндерінді айтып көріндерші, — деп Рушангүл енді оқушылардың өзін әңгімеге тартты.

— Көкшетау облысында Уәлиханов ауданы және село бар, — деді оныншы класс оқушыларының бірі.

— Дұрыс, тағы қандай?

— Уәлиханов атындағы көшелер өте көп, — деді енді бірі.

— Бұл да дұрыс. Тағы да?

Оқушылар ойланып қалды. Бір оқушы:

— Біздің мектеп Шоқан Уәлиханов атында, — деп келе жатыр еді, көпшілік «мұны бәріміз білеміз» дегендей ду күліп жіберді. Оларға қосылып мұғалім де күлді. Класс іші бір сәт серпіліп, көңілденіп қалды. Оқушылардың ойын одан әрі өрістетуді көздеген мұғалім:

— Шымкент облысының Алғабас ауданында Уәлиханов қонысы бар, Жоңғар Алатауының солтүстік беткейіндегі Лепсі алқабында және осы Жоңғар Алатауының сілемі Қоратауында, яғни Балақора мен Қора өзендерінің су айырығында Уәлиханов шыңдары бар. Айта берсек мұндайлар өте көп. Өйткені, Шоқан еңбегінің көбі Жоңғар Алатауына қатысты болды. Шоқанның кім болғаны жөнінде аздап болса да мағлұмат алған боларсындар.

Егер жалығып, шаршасандар, әңгімемізге қосымша өзіміздің «Қазақфильм» түсірген Шоқан туралы киноны көруімізге де болады.

— Апай, біз оны көргенбіз. Бірақ тағы да көргіміз келеді. Қазір көрсетіңізші,— деп оқушылар шулап қоя берді. Оқушылардың бұл ынта-ықыласын мұғалім ризалықпен қабыл алды. Ол Шоқан туралы әңгімені фильммен ұштастырсам, оқушылардың алған мағлұматы толығып, тиянақты болады-ау деп түйген еді. Алайда әңгімеге біраз уақыт кетіп, оқушыларды шаршатып алдым-ау деп те ойлады.

Фильм аяқталысымен мұғалім:

— Балалар, сендер Шоқандай бола алар ма едіңдер?— деп ешкім күтпеген тосын сұрақ қойды.

Оқушыларда үн жоқ. Шыбын ызыңы естілер тыныштықты мұғалім өзі бұзды:

— Қалай, бұл сұрақ сендерге ауыр тиді ме? Ауыр екені де рас. Алайда, «Олай болмақ қайда деп, Айтпа ғылым сүйсеніз»,— деп қазақ халқының ұлы ақыны Абай айтқандай, ұлы, данышпан адамдарды біліп қана қоймай, олардан үлгі, өнеге алу керек. Халық құрметіне бөленген кемеңгерлер де анадан туған, оқып білім алған, еңбек еткен. Ондай адамдар табиғатынан қабілетті, талантты болатыны да рас. Дегенмен, олар ерекше еңбектенген, яғни ізденіп оқып, жақсы білім алған; халқын сүйіп, оған зор пайда келтіруді мақсат еткен. Алдына қойған мақсатының орындалуы жолында қабілетін, бар күш-жігерін аямай жұмсаған. Орнымен істеген еңбек қашан да өз жемісін береді. Еңбек жемісті, пайдалы болуы үшін алға қарай ірі мақсат қоя білу керек. Міне, мына X класс оқушылары менің бүгінгі

айтқан әңгімелерімді өздері де біледі. Сонда да Шоқан жөнінде тың нәрселер естиміз бе деп келіп отыр. Бірақ біз өз класымыздың кішілігін ескеріп, әңгімемізді күрделендіре алмадық. IV кластың оқушылары, мына X класс оқушыларынан үлгі алындар. Бұлар Шоқан туралы көбірек білсек деп біздің класс сағатымызға келіп қатысып отыр,— деп, екі класс арасына жақындық, бауырмалдық қатынастың ұрығын сепкендей әсер қалдырып кетті. — Сендер, X кластың балалары, Шоқан Уәлиханов жөнінде сұрақтарын, пікірлерін болса дайындап жүріңдер. Көп кешікпей бұл тақырыпты әрі қарай жалғастырсақ деген ойымыз бар. Мүмкін бірнеше кластың басын қосып әңгімемізді кеңейтіп өткізерміз. Ол жөнінде алдағы уақытта өзім хабарлармын. Дайындалып жүріңдер,— деп класс сағаты аяқталғанын аңғартты. Орындарынан тұрған оқушылар өздеріне сүйікті болған мұғалім Рушангүл Сунурқызының соңынан еріп ауыл ішіне сіңіп барады.

КОЛЛЕКТИВ ҚАЛАУЛЫСЫ

1989 жылғы наурыз айының 26-сы күні ҚСРО Халық депутаттарының сайлауы өтетіні туралы теледидар, радио, баспасөз арқылы халыққа кеңінен жарияланып, бұл сайлау бұрынғыдай емес, әрбір еңбек коллективі өз ішінен лайықты кандидаттар ұсынуға толық мүмкіндіктері барына көздері жетіп, халық бұл науқанға құлшына кірісті. Сол халықтың бір бөлшегі—осы Шоқан Уәлиханов атындағы мектептің мұғалімдер коллективі депутаттыққа кандидат ұсынуға батыл кірісіп кетті. Өзге ірілі-ұсақты еңбек коллективтері тәрізді

бұлар да өз қалаулыларын ұсынуға асығып, мұғалімдер мен осы мектепте істейтін қызметкерлер, жұмысшылар толық жиналды. Бұл да өзінше бір үлкен коллектив екені осындай бас қоса қалған жиындарда ғана білінеді екен. Ал, әншейінгі күні біреу сабақ беруге келіп, екіншісі сабақтан қайтып жатқан мұғалімдердің сан аумағы онша аңғарыла бермейтін болса керек. Бүгінгі төтенше бас қосу жиынынан ешкім қалмаған сияқты, ауқымданып, мектептің жиналыс залын толтырып жіберді.

Бұл кезең — жиналыстар қызу өтетін болған кез. Алайда құрметті де жауапты, тіпті коллективке сын болып табылатын бүгінгі бас қосу кібіртіндеген, аңдысын аңдыған — әркім бет алды шығып сөйлей беруге батылы жетіңкіремеген жағдайда басталды.

Мектеп директоры шағын кіріспе сөз айтып, көпшілікке бағыт сілтегеннен кейін барып әркім әр тұстан өзі дйттеген мұғалімнің кандидатурасын ұсынып жатыр. Сөйтіп бес мұғалімнің аты аталды және олардың артықшылықтары да атап көрсетіліп жатты. Солардың біріне өздеріңізге таныс Рушангүл Сунурқызы ілікті. Көпшілік осы бес мұғалімнің кандидаттығына тоқтап, олардың ішінен бірін іріктеп алу мәселесіне кірісті. Сөз біртіндеп өрби берді. Ақыры екі мұғалім іріктеліп шықты. Бірі — Ахунова да, екіншісі — Ахметова Рушангүл. Осы кезде сөз кезегін осы мектептің байырғы мұғалімі, «Қазақ КСР Оқу-ағарту ісінің үздігі», көп жылдар бойы осы мектептің директоры болған, ойға-қырға шапқылап жүріп осы мектепті салдырған ең құрметті де қарт мұғалім Ілияс Оразбаков алды. Ілияс аға әр сөзін сабырмен дәлелдей отырып сөйлейтіні мұнда-

ғы көпшілікке ежелден белгілі еді. Ол кісі әңгіме төркініне қазір де тіке жетпеді. Әріден бастады:

— Қазак халқында «Аттын сыры иесіне мәлім» деген мақал бар. Мен сендердің көбіне ұстаздық еттім, кейін оқу ісінің меңгерушісі, мектептің директоры болып осы коллективті басқардым. Сендер қашан да ынтымағы, бірлігі жарасқан коллектив бола білдіңдер, әлі де солай болып келе жатыр. Бүгінгі жиналыс бізге үлкен жауапкершілік жүктеп отыр. Қай-қайсымыз да ағынан жарылып, әділ сөйлегеніміз жөн. Өйткені ертеңгі күні жүзіміз ашық, үмітіміз ақталатын болсын демекпін. Мәселен, мен жаңа өздерің атап өткен Рушангүлді ол бірінші класқа келіп оқи бастағаннан бері білемін. Рушангүлдің әке-шешесі Қиікбай ауылынан қашан және қалай көшіп келгені де, колхоздың сол кездегі бар ауыртпалығын арқалап, таңның атысынан кештің батысына дейін ат соқамен жер жыртып, егін өсіргені, осы колхоздың бүгінгі дәулетіне қаншалықты үлес қосқаны да маған белгілі. Алғаш мойынсерік, одан артель, бертін колхоз болған ауыл тіршілігіне бала жастан бірге араластық. Түске дейін мектепте болсақ, түстен кейін сол кісілермен бірге колхоз шаруашылығында жүрдік. Ал түнге қарай ауыл іргесіндегі темекі сабақтары жайылған жабынды астына келіп, жарым түнге дейін темекі жапырағын тігетінбіз. Немесе қызыл қырманға барып алтын дәнді тау самалымен сапырып, таңға дейін астық тазалайтынбыз. Осындай ауыр жұмыстар атқарған кешегі адамдар өмірі қазір ертегі сияқты болып көрінеді.

Рушангүл өзі осы мектептен сегізінші клас-ты орысша бітірді. Ұйғыр қызы өз ана тілін-де оқымаса да, орталау мектепті үздік аяқта-ған талапты жас Есік қаласындағы педагоги-калық училищеге конкурсыз түсті. Оны да өте жақсы бітірді. «Социализм» совхозында-ғы Садыр атындағы орта мектепті еңбек жол-ын пионер вожатыйлығынан бастағаны кеше ғана еді, біздің мектепке келгеніне де мінеки, он бес жыл толыпты. Қазақтың Абай атында-ғы педагогикалық институтының география факультетін сырттай бітірді. Жоғары клас-тарға екі жыл география пәнінен сабақ берді де, өз тілегі бойынша бастауыш кластарға сұранды. Пионер вожатыйлығынан бастап тәжірибе жинақтаған бұл педагогтің барлық салада да қабілеті зор екеніне көзім сол кез-де-ақ жеткен болатын. Байқап қарасам, бас-тауыш кластардың жас бүлдіршіндеріне бір табан жақын әрі соған рухани жан дүниесімен берілгендігін танытып келеді. Ендеше жас мұғалім өзінің қайда пайдалы екенін де жақ-сы аңғара біліпті.

Бір кездегі үздік оқушы, өзі оқыған класта асқан зеректігімен ерекшеленетін. Сол қасиеті әлі бар, қайта ол жетіле, толыса түскенін та-нытып жүр. Онысын өзі оқытқан кластың үлгерімінен де анық байқап жүрміз.

Рушангүлдің екінші бір қасиеті — қазіргі еліміздің экономикасында болып жатқан терең өзгерістер мен саяси жүйені демократия-ландыру және қоғамды рухани жаңарту бары-сында бұл тағылымды ұстаздың үнемі белсенділік танытып келе жатқанын көріп жүрміз. Бұл оның болашаққа деген сенімін, жаңа серпілістерге ұмтылатынын көрсетеді.

Рушангүлдің болашағы әлі алда, одан зор үміт күтуге болады. Кімнің болмасын бүгінгі күнін салмақтап, соған ғана қанағат тұтпайық, болашағын болжайық. Алдағы атқаратын ауқымды жұмыстың ауыр жүгін көтере ала ма, әлде жарты жолда қалып, ел сенімін езе ме, соны анықтайық,— деп бір тоқтады. Ел үнсіз ұйып тыңдап отыр екен. Жай емес, әр сөзді електен өткізіп отырған сияқты. Шындығында халықтың қамын, оның болашақ мүддесін ойлайтын, оны шеше алатын жан-жақты сауатты, өршіл талапты адамды ұсыну қажет екенін әркім-ақ қажетсініп отырған болатын. Көптің назарын Ілияс аға өзіне қайта аударып, тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйініне бірден көшті:

— Жолдастар, егер дұрыс тани білсем, КСРО Халық депутаттығына осы Рушангүл Сунурқызы Ахметова лайықты,— деді. Көпшілік ду қол шапалақтады. Ілекең бұлай қолдау табам деп ойламаса керек, алғашында өзі сасқалақтап қалды. Артынан барып Рушангүлдің кандидаттығын қолдап сөйлегенде қателеспегенін, көпшіліктің көңілінен шыққанын сезіп, өзі де қуанып, қосыла қол соғып жіберді...

СЕНІМ — СЕҢ БҰЗАДЫ

Рушангүлдің сенім артқан коллективі Ілекенді — қарт ұстаз Ілияс Оразбақовты оның сенімді өкілі етіп бекітті. Олар енді өз әріптестерімен болатын алдағы сынға яғни депутат сайлауына әзірлену мақсатымен өз бағдарламаларын жасауға кірісіп кетті. Рушангүл өз коллективінің сеніміне ие болға-

нына бір жағынан қуанса, екінші жағынан олардың үмітін ақтай алармын ба деп қатты толқиды. Көптің сенім білдіргені менен үміт күткені ғой деп түсінді. Ендеше шегінуге болмайды деп түйді.

Сол жылғы қаңтар айының басында Рушангүл және оның сенімді өкілі Ілияс Оразбақов Ұйғыр ауданының орталығы Шонжы селосына келеді. Рушангүлдің кандидатурасын ұсынған Еңбекшіқазақ және Талғар аудандарынан бұларға тілектес болған тиісті адамдар да барғанды. Астаналық облыстың Балқаш, Еңбекшіқазақ, Талғар, Шелек, Кеген, Нарынқол, Ұйғыр аудандарының және Талғар қаласының сайлаушылары Шонжы селосының округтік сайлау алдындағы жиналыста осылай бас қосады.

Шонжы селосының «Шатлик» деп аталатын кинотеатрында бұл күні қонақтарды, сайлаушыларды қарсы алуға үлкен дайындық жасалынғаны аңғарылады. Көше бойы жан-жақтан ағылып келіп жатқан халық, сапырылдықан жеңіл автомобильдер. Әсіресе осы аудан сайлаушылары, футбол жанкүйерлері ойын өз алаңдарында өтетініне қуанатыны сияқты, сайлау басқа жерде емес, осында — өздерінде өтетініне шын риза сияқты. Өйткені өз қалаулыларына яғни өз кандидаттарына дауыс беруге толық мүмкіндіктері бар деген сөз.

Кинотеатрда әр түрлі ұлттардың музыкасы ойнап, асқақ әндер қалықтауда. Театр маңы ашық жәрмеңкеге айналған: өнеркәсіп товарлары, азық-түлік дейсің бе — бәрі бар. Айнала өзінше бір той-думан. Билей жүріп ән салған ұйғыр қыздары шат күлкісімен, сұлу сымбатымен көз тартады. Тірсекке жетер қос бұры-

мы, қияқтай қою қара қасы, бидай өнді қараторы жүздері мүлде ажарланып кеткен. Қоңыраудай сыңғырлаған нәзік дауыстары да кіршіксіз көңілдің пәктігін, жан сұлулығын паш етіп тұрғандай. Дутар үні бірде жүректі шымырлата күмбірлесе, бірде оқыс өрге шапшып, тұла бойыңды биге жетелейді.

Ұйғыр, қазақ, орыс тілдерінде алма кезек шырқалған ән, думанды қызу әңгіме бір-бірімен жақсы жарасым, өзара бауырмалдық үйлесім тапқан. Мұнда ұйғыр халқы мен қазақ халқы — төсекте басы, төскейде малы араласып, құдандалы болып кеткен тату көршілер. Тіпті мұндағы тұрғындарды түріне, тіліне қарап қай ұлттан екенін ажырата қоюдың өзі қиын.

Жиналыс та үш тілде, жылы шырайлы, жарасымды жағдайда өтті. Оның өн бойына арқау болған тақырып — кандидаттардың ең лайықтысын жоғары үкімет органына сайлау. Сонымен бірге байырғы халық мәдениетінің гүлденуіне, тарихына үңілу, оқу, білім алу деңгейін жақсарту мәселелері болды.

Жиналыста кандидаттардың атына негізінен жылы сөздер молырақ айтылды. Қайсысы болсын жеңімпазына халық атынан бір ғана тілек — халықтың көкейінде жүрген мәселе — ана тілін жетілдіруді парламент мүшесі ретінде нысана етіп қою керектігін тілгетпек етті.

№ 131 Алматы — Талғар территориялық сайлау округі бойынша ҚСРО Халық депутатына кандидат етіп үш адам ұсынылған болатын. Олар — Еңбекшіқазақ ауданы Шоқан Уәлиханов атындағы орта мектептің мұғалімі Рушангүл Сунурқызы Ахметова,

Ұйғыр ауданындағы № 3 Шонжы орта мектебінің мұғалімі Рашида Назарқызы Измахунова және Шелек ауданындағы «Маяк» совхозының темекі өсірушілер бригадасының бригадирі Замандин Бахамов еді.

Жиналыста сөз сөйлегендер бұл сайлаудың бұрынғы сайлауларға қарағанда аса маңыздылығы мен мүлде өзгешелігіне баса тоқталды. Сайлау тәртібінің өзгешелігі де, мәнділігі де осы ашық талқылаудан туындайтындығында екендігі көрсетілді. Енді депутаттар бұрынғыдай келесі сайлауға дейін ілініп-салынып жүре бермей, салғырттықтан толық арылмақ. Құрмет пен сенімді ақтамаған жағдайда сайлаушылар депутатты қайта шақырып алуға праволы екені баса ескертілді. Депутат бұрынғыдай көп дүрмектің арасында санды көбейтіп жүре бермеуі керек, жұмыс сапасымен танылуы тиіс. Белсенділік көрсетуі, халық қамын ойлауы, түрлі проблемалық мәселелерге ұйтқы болуы шарт. Ол үшін, әрине, сайланған депутаттың санады, білімді, сауатты, жігерлі болғаны жөн. Бір сөзбен айтқанда, ол — халық көңілінен шыққан сенімді өкіл.

Үш депутат та ұйғыр ұлтынан еді. Үшеуінің жасы да, білімі де үш түрлі.

Р. Измахунованың сенімді өкілі Р. Илиева мінбеге көтерілді. Ол Ұйғыр ауданында № 3 Шонжы орта мектебінің мұғалімі екен. Р. Илиева сөзін кандидаттың өмірбаянынан бастады. Рашида мектепте көп жылдар бойы үлгілі ұстаз атанып келе жатқан педагог екен. Өзі «Қазақ КСР оқу-ағарту үздігі» дейтін құрмет белгісінің иегері болыпты. Сенімді өкілі Рашида Назарқызы Измахунованың

өмір жолын баяндай келе мінезіне, халқы сүйер жақсы қасиеттеріне тоқталды. Оған тән басты қасиет — қарапайымдылық. Шәкірттері мен әріптестері оны осы қасиетіне бола аса құрметтейді екен. Ол ешқашан көзге түсуге тырыспайтыны, бірақ оны білетіндер Рашидамен үнемі санасып отыратыны туралы айтылды. Ішкі жан дүниесінің тазалығымен, біреуге қол ұшын беруге әрдайым әзірлігімен ерекшеленетінін айтты ол сөзінің соңында.

Бұдан кейін № 3 Шонжы орта мектебінің коллективі, ондағы халықтар достығы жайлы айта келіп, Рашиданы педагогтар арасындағы ең беделді ұстаз деп мақтады. Ұйғыр халқының салт-дәстүрін жете біледі, оны өзі құрметтеп қана қоймай, жас ұрпаққа насихаттап, оларды ата жолын қууға, ұйғыр тілін дамытуға өлшеусіз үлес қосып жүргенін мақтауын жеткізе баяндап жатты. Айтылған пікірлерден Р. Измаханова орыс тілі пәнінің мұғалімі, жиырма жыл бойы үздіксіз ұстаздық еткен, тәжірибесі мол, қоғамдық негізде аудандық методикалық кеңесті басқара отырып, мектепте әлеуметтік әділеттілік принциптерінің сақталуына, оқушы правосына және білімінің үстірт болмауына ден қоятыны, соның нәтижесінде республикамыздағы оқу-ағарту ісінің ең үздіктерінің бірі атағаны белгілі болды.

Бұдан кейін кандидаттың өзіне сөз беріліп, халық оның сайлау алдындағы бағдарламасын тыңдады. Орта жастан асып, ауыл ардақтысы атанған Рашида Назарқызының сабырлы, байсалды қалпы жиырма жыл бойы ұстаз болған ұлағатты кейіп-мінезін танытып тұр.

— Біздің бүгін көптеген проблемаларымыз тәрбие жұмысының нашарлығынан туындап жүр. Бұл мәселе педагог әрі ана ретіндегі маған өте ұғынықты. Сондықтан адамның мінез-құлық тәрбиесін түбірінен жақсартуды, егер депутат болып сайлансам, бірінші кезекте қолға аламын. Сондай-ақ жас ұрпаққа білім мен тәрбиенің ұрығын себуші — мұғалімнің он жылдап тұрған үй кезегінде тұрмауына қол жеткіземін. Ана ретінде айтарым, аналарға жас нәрестесі үш жасқа толғанша ақылы демалыс беруін талап етемін. Бұл өзін-өзі ақтайды: балабақшаға, оны жабдықтауға, аналардың сырқаттанған баласын күтуіне төленетін қаражаты қажет болмайды.

Қазір біз ұлттық және ұлтаралық қатынастар мәдениетін жетілдіру жөнінде көп әрі дұрыс айтып келеміз. Балалардың өз ана тілін, тіпті орыс тілін де нашар білуі мұғалімдерді ғана емес, біздің әрқайсымызды толғандырады. Сондықтан бұл мәселені зерттеуге партия, совет қызметкерлері, ғалымдар араласып, ана тілін үйренуге, қос тілділікті меңгеруге бөгет келтіріп отырған себептерді анықтауды және оларды жоюды талап еткен болар едім.

Кез-келген дәрежедегі депутаттың міндеті — үкіметтің саясатын жүзеге асыру, қайта құрудың ілгерілеуін, экономиканың, мәдениеттің, әлеуметтік саланың дамуын жетілдіруді қамтамасыз ету, сөз бен істің бірлігіне жету. Округтің проблемалары көп. Оның бірі — денсаулық сақтау. Осының бәрі шұғыл шаралар қолдануды керек етеді. Мен бұған үлкен үлес қосамын деп уәде бере аламын, — деп сөзін аяқтады.